

«Словотвір» — третій блок курсу граматики санскриту.

Авторка посібнику — Приходько Тетяна, санскритолог проекту «Санскрит в Україні», www.sanskrit.com.ua.

2017-2025 р.

Передмова автора

Основа посібника — вправи для знайомства зі словотвором в санскриті. Ця тема дає можливість зрозуміти морфологічний сенс слів та відрізнити його від сенсу лексичного.

Рекомендую займатися у темпі — один урок на тиждень (уроки позначені римськими цифрами).

Вправи посібника я створювала спираючись на тексти субхашит, оригінальних першоджерел йоги. Основою таблиць є підручник *Sanskrit made Easy Part II*. Н. Н. Dr. Vagish Shastri. Varanasi, 2016.

§ 1 Типи словотвору в санскриті

1.1. Слова, що утворені первинними суфіксами (कृत्प्रत्यय). Регулярними первинними суфіксами ми будемо називати ті, що приєднуються до всіх коренів, та нерегулярними — ті, що приєднуються до деяких коренів.

1.2. Слова, утворені вторинними суфіксами (तथिप्रत्यय).

1.3. Складні слова (समास). Виділяють вісім основних типів самас, у кожній свої правила формування.

1.4. Скорочення (एकशेष).

1.5. Прикметники та іменники, утворені від основи дезидератива. Приклад: корінь प्ति *пити*, дезидератив पिपासति *хотіти пити*, іменник पिपासा *спрага*.

1.6. Слова іноземного походження, а також частки.

§ 2 Значення слів

В іменників, прикметників і дієприкметників можна виокремити морфологічне та лексичне значення. Морфологічне значення у санскриті називається योगार्थ, лексичне योगरूढार्थ.

Морфологічне значення походить зі значень морфем (кореня, префікса, суфіксів):
√आस् *сидіти* + суфікс іменника дії अन = आसन *сидіння*.

Лексичне значення, або лексема — таке значення, в котрому слово було використано в тому чи іншому тексті. Саме лексичні значення потрапляють до словників, тоді як морфологічні можуть не бути присутніми в словнику через свою однозначність. Так у словниках санскриту майже повністю відсутні інфінітиви та дієприкметники, у зв'язку з тим, що їхнє значення не викликає сумнівів.

Також можна виділити й третій тип значень слів रूढार्थ - це значення, яке втратило зв'язок із сенсом кореня.

На світлині — приклад різних значень одного слова आसन, морфологічне *sitting*, лексичне *maintaining a post against an enemy*.

Wilson Sanskrit-English Dictionary - 1832

आसन

n. (-न्)

1 A stool, a seat.

2 Maintaining a post against an enemy.

3 The withers of an elephant, the part where the driver sits.

4 Halting, stopping.

5 Sitting in some peculiar posture, as in the custom of devotees, &

m. (-न्ः) A tree, (Pentapheca tomentosa.) also असन

f. (-ना-नी) Stay, abiding, sitting. (-नी)

1 A shop, a stall.

2 A small seat, a stool.

к) Спробуйте описати різницю в сенсі слів:

Іменники:

<i>твір</i>	іменник
<i>творіння</i>	іменник, ім'я дії (середнього роду)
<i>творець</i>	іменник, ім'я діяча
<i>працівник, працівниця</i>	
<i>слухач</i>	
<i>творчість</i>	абстрактний іменник жіночого роду

Дієприкметники:

<i>той, що створив</i>	активний дієприкметник минулого часу (-вш)
<i>створювавший</i>	
<i>створений</i>	пасивний дієприкметник минулого
<i>той, що створює</i>	активний дієприкметник теперішнього часу (-юць)
<i>створюваний</i>	пасивний дієприкметник теперішнього часу
<i>те, що можна створити</i>	пасивний дієприкметник майбутнього часу

Незмінні дієслова:

<i>створити</i>	інфінітив (неозначена форма дієслова)
<i>створивши</i>	дієприслівник минулого часу (залежне дієслово)
<i>створячи</i>	дієприслівник теперішнього часу (залежне дієслово)

§ 3 Вище — слова різних частин мови. В них підкреслено суфікси, якими були утворені ці слова. Додавши ці самі суфікси до інших коренів, ми отримаємо слова тієї самої частини мови. Тобто, частина мови формується суфіксом, корінь несе в собі потенцію до дії.

§ 4 Значення кореня слова в санскриті

Існує традиція наводити значення санскритських коренів в інфінітиві (कृ *робити, to do*). У санскритській граматиці значення кореня передається через іменник у місцевому відмінку (कृ करणे [корень] कृ у сенсі роблення). Найбільш точне значення кореня може бути передано тільки через корінь (कृ *роб*), однак в українській мові ми не звикли оперувати коренями, а в англійській це ще важче, тому виникла традиція перекладати значення кореня за допомогою інфінітиву.

§ 5 Вплив суфікса на корінь: гуна, вріддгі та катер

Суфікси впливають на звуки кореня трьома способами: **гуна**, **вріддгі** або **катер**¹. У європейській граматичній традиції їх називають **середній**, **сильний** та **слабкий ступінь** кореня, відповідно. Суфікс завжди впливає на корінь одним із трьох цих способів, тобто всі суфікси санскриту можна розподілити на три групи за способом впливу на корінь. В українській мові схоже явище можна помітити в чергуванні та випаданні голосних:

молоко — мологний, твір — творіння, вислів — висловлювання.

В алфавіті санскриту голосні इ उ ऋ мають відповідні їм звуки гуна і вріддгі. Гуна означає *якість*, вріддгі *розвиток*. Гуна утворюється шляхом приєднання अ перед голосною. У अ немає гуни, гуна इ і ई - ए, гуна ऋ і ॠ - अर्, гуна उ і ऊ - औ. Вріддгі अ - आ, вріддгі इ і ई - ऐ, вріддгі ऋ і ॠ - आर्, вріदдгі उ і ऊ - औ.

«**Катер**» послаблює корінь, а саме, видаляє назальні в корені (окрім першого у слові та окрім назального в лігатурі) і змінює напівголосний на голосний у коренях: *мовити* वच् → उच्, *говорити* वद् → उद्, *брати* ग्र → गृह्, *питати* प्रच्छ् → पृच्छ्, *жертвувати* यज् → इष्, *носити* वह् → उह्, *жити* वस् → उष्.

§ 6 Сет та аніт

Між деякими коренями та суфіксами з'являється буква "і". Суфікси, перед якими відбувається таке явище, починаються на букву त् : तृ, ति, त, तवत्, त्वा, तुम्, तव्य.

Усі корені санскриту можна поділити на ті, що приєднують "і" (до їх назви додають позначення **set** सेट्) і ті, що не приєднують "і" (до їх назви додають позначення **ani** अनिट्). Існують корені, які поводяться за двома способами, їх позначають **vet** वेट्.

¹ Гуна та вріддгі — це санскритські терміни, катер — англійське слово cutter, узятє за співзвуччям із літерою कृ, і за дією такого суфіксу на корінь - він "вирізає" в корені назальну.

іменники		дієприкметники	
अ चु>कु	чоловічого роду	(क्) त, चु>कु -नि-, -मि-	пасивно-активний минулого часу
अ (ण्) चु>कु			
अन -एनि(य)	ім'я дії середнього роду	(क्) तवत् चु>कु -वमि(मि) -मि(मि) तवान् m, तवती f	активний минулого часу
(ण्) अक, (ण्) इन् -आक -ल् -त्र	ім'я діяча чоловічого роду	अनीय, तव्य चु>कु -बेल्मि	пасивний, потенційний майбутнього часу
तृ			
(क्) ति चु>कु -स्त्	абстрактний іменник жіночого роду	अत्, आन / मान, -युत् -युत् -आत् -यात्	активні теперішнього часу
(क्) विप्	жіночого роду	मान -(ए)मि(मि)	пасивне (медіальне) теперішнього часу
त्र	середнього роду, місце чи інструмент дії кореня		
незмінні частини мови			
तुम् चु>कु तुकाम तुमनस् -मि	неозначена форма дієслова. інфінітив	(क्) त्वा चु>कु, य -वमि, -य	дієприслівник

Суфікси впливають на корінь одним із трьох способів: гуна (середній ступінь), вріддгі (сильний ступінь), катер (слабкий ступінь).

- суфікси без позначень у дужках викликають **гуну** голосного звука кореня.
- суфікси з позначенням (ण्) викликають **вріддгі** голосного звука кореня.
- суфікси з літерою (क्) у дужках послаблюють корінь («**катер**») - видаляють назальні (крім першого в корні та окрім лігатур) і змінюють напівголосний на голосний у 11 коренях. Це явище називається **сампрасарана**: *казати वच् → उच्, вद् → उद्, брати ग्रह् → गृह्, жертвувати यज् → इप्, запитувати प्रच्छ् → पृच्छ्, носити वह् → उह्, жити वस् → उप्, спати स्वप् → सुप्, сяяти दिव् → द्यू dyū.*
- звук **इ** з'являється між коренем *सेट् सेट् (स + इट्)* та суфіксами तृ, तुम्, तव्य, त, तवत्, त्वा, त्र.

Особливі сандгі при словотворі:

- перед суфіксами अ, अ(ण्), तृ, इन्, ति, त, तव्य, तवत्, तुम्, त्वा, останній звук кореня च्, छ्, ज्, झ् переходить відповідно до क्, ख्, ग्, घ् (चु → कु);
- **гуна ऋ** перед лігатурами र замість अर्.
- у коренях та суфіксах відбувається церебралізація न् → ण्, स् → ष्, ज् → ष् (таблиця V).

I Суфікси, що утворюють іменники: अ та अ (ण्)

Утворення іменника суфіксами अ та अ (ण्) від кореня √ भू *бути*:

√ भू *бути* + अ = 1 *гуна голосного звуку кореня* भो; 2 भो + अ = भ् + अ + उ + अ = भव *буття*

√ भू *бути* + अ (ण्) = 1 *вріддгі голосного* भौ; 2 भौ + अ = भ् + अ + अ + उ + अ = भाव *стан*

§ 7 Суфікси अ і अ (ण्) утворюють іменники чоловічого роду.

Різниця: अ робить гуна голосного звуку кореня, अ (ण्) — вріддгі голосного звуку кореня.

Суфікс अ (ण्) продуктивний не з усіма коренями (приєднується до коренів, що закінчуються на голосний або до коренів з голосним अ між двох приголосних). Для коренів на अ суфікс набуває вигляду य, а також набуває вигляд न для коренів यज्, यत्, प्रच्छ्, रक्ष्, स्वप् - так утворені слова यज्ञ, यत्न, प्रश्न. Обидва суфікси переводять останній приголосний кореня च्, छ, ज, झ (चु) у क्, ख्, ग्, घ (कु) відповідно.

Ні гуна, ні вріддгі не відбувається в довгому корені (з чотирьох звуків).

§ 8 Слова жіночого роду утворюються заміною кінцевого अ на ई: देव *бог* → देवी *богиня*.

क) Зробіть слова суфіксами अ та अ (ण्)

1 *перемогати* √ जि + अ =

2 *вмирати* √ मृ + अ =

3 *дивитися* √ दृश् + अ =

4 *горіти* √ उष् + अ =

5 *з'єднувати* √ युज् + अ =

6 *покладатися* √ श्रि + अ(ण्) =

7 *робити* √ कृ + अ(ण्) =

8 *вжитися* √ पठ् + अ(ण्) =

9 *готувати* √ पच् + अ(ण्) =

ख) Визначте від якого кореня та яким суфіксом (अ або अ (ण्)) утворені слова:

यम *контроль*

याम *контроль*

शब्द *звук, слово*

शाब्द *філолог*

पठ *читання*

पाठ *урок*

क्षम *терпіння*

क्षाम *слабкість*

स्मर *кохання*

स्मार *пам'ять*

Приклади слів, утворених суфіксом अन: ज्ञान пізнання, знання, आसन сидіння; दर्शन бачення; साधन виконання, визначте частину мови цих слів.

√ धृ + अन = धरण утримання (правило #24 церебралізації न् описано у таблиці #5).

§9 Суфікс अन створює іменник, назву дії середнього роду, його вплив на корінь: **гуна**. Суфікс не переводить останній приголосний кореня चु в कु. Слова, створені цим суфіксом, не змінюють рід.

ग) Створіть слова суфіксом अन і знайдіть значення за словником

1 бути √भू + अन =

2 перемагати √जि + अन =

3 вмирати √मृ + अन =

4 діяти √कृ + अन =

5 дивитися √दृश् + अन =

6 мовити √वच् + अन =

7 нести, вести √वह् + अन =

घ) Утворіть слова суфіксами अ, अ (ण्) та अन від коренів на сторінках 29-34.

ङ) Слова в таблиці утворені знайомими вам суфіксами. Виділіть у словах морфему (суфікс, корінь), знайдіть значення кореня

	значення	слово	корінь, значення	тип трансформації	суфікс
1	буття	भव	~~भु~~ भू ~~भो~~ ~~भव्~~ <i>бути</i>	гуна	अ
2	людина	जन			
3	людина	नर			
4	ревіння	रवण			
5	страх	भय			
6	задоволення	राम			
7	працювання	श्रमण			
8	життя	वर्तन			
9	сидіння	आसन			
10	зв'язування	बन्धन			

II Суфікси імен діяча तृ, (ण) इन्, (ण) अक

Приклади: захищати √पा +तृ= पितृ батько; служити, поважати √ मान् +तृ = मातृ мати, годувати, жити √भृ + तृ = भर्तृ голова; вигавлювати √सू +तृ= सवितृ породжувач.

§10 Суфікси (ण) अक та (ण) इन् впливають як **вріддгі** або **гуна** на голосний звук кореня відповідно правилу 4-3-3a-2 — У коренів з двох звуків буде відбуватися вріддгі голосного кореню, так само й у коренях з голосним «а» проміж двох приголосних. У корені з голосними इ, ई, उ, ऊ, ऋ проміж двох приголосних буде відбуватися гуна; у корені з 4 звуків не відбувається ні гуна, ні вріддгі. Суфікс तृ впливають на голосний кореня як **гуна**, приєднує इ після коренів позначених set.

§11 Суфікси इन् і तृ переводять останній приголосний кореня **चु** в **कु**.

Утворення жіночого роду: (ण) इन्: बालिन् *силач* → बालिनी *силачка*;

(ण) अक: पाचक *кухар* → पाचिक *кухарка*; तृ: दातृ *дарувальник* → दात्री *дарувальниця*.

क) Утворіть імена діяча та спробуйте пригадати пропущені значення коренів.

1 √ कृ + अक =

2 √ नी + अक =

3 *вчити* √ शिक्ष् + अक =

4 *писати* √ लिख् + अक =

5 √ मृ + अक =

6 √ भू + अक =

7 √ भू + इन् =

8 *дихати* √ बल् + इन् =

9 √ जि + इन् =

10 *мешкати* √ वस् + इन् =

11 *захищати* set √ गुप् + तृ =

12 *ходити* √ गम् + तृ =

13 √ नी + तृ =

14 *брати* √ ह् + तृ =

15 *вбивати* √ हन् + तृ =

16 *вказувати* √ दिश् + तृ =

див. внутрішні сандгі

§ 12 Утворює іменник середнього роду у значенні інструменту або місця дії кореня. У корені відбувається **гуна** голосного. Суфікс продуктивний не з усіма коренями, тобто іррегулярний (суфікси, які продуктивні з усіма коренями, називають регулярними). Переводить **चु व कु**. Приєднує **इ** перед коренями set.

क) Утворіть слова суфіксом त्र

- 1 з'єднувати   √युज्   + त्र =
 2 лідирувати   √नी   + त्र =
 3 казати   √वच्   + त्र =
 4 приносити жертву √हु   + त्र =

ख) Розберіть слова на морфеми

	значення	слово	корінь та значення	тип трансформації	суфікс
11	механізм	यत्र			
12	мантра	मत्र			
13	вмирання	मरण			
14	смерть	मर			
15	наділ, частка	भाग			
16	думка	मान			
17	те, що веде	वहन			
18	контроль	यम			
18	наука/бачення	दर्शन			
20	виконання	साधन			

ग) Утворіть слова суфіксами अक, तृ , इन् та त्र на сторінках 29-34.

III Суфікси з катером. Суфікс (क्) ति

§ 13 Утворює абстрактний іменник жіночого роду [-ість]. **Катер** спрощує корінь - прибирає назальний (крім першого), робить **сампрасарану** (переводить напівголосний у голосний у декількох коренів), चु→कु.

क) Утворіть слова суфіксом ति

1 з'єднувати	√युज्	+ ति =	впровадження
2 лідирувати	√नी	+ ति =	політика
3 казати	√वच्	+ ति =	вираз
4 приносить жертву	√ह	+ ति =	жертва

Суфікс (क्) विप्

§ 14 Віртуальний суфікс, що утворює іменник жіночого роду, впливає на корінь як **катер**. Якщо корінь складається із приголосної та короткого голосного, на кінці кореня з'явиться त्. Приклади: √भू + क्विप् = भू земля, √वच् мовити = वाच् мова, збирати √चि = चित् інтелект, набувати √श्रि+ क्विप् = श्री щастя.

ख) Утворіть слова суфіксом क्विप्

1 народжуються	√जन्	+ (क्) विप् =
2 лідирувати	√नी	+ (क्) विप् =
3 давати	√दा	+ (क्) विप् =
4 знати	√ज्ञा	+ (क्) विप् =

Суфікси дієприкметників (क्) त, (क्) तवत्

ग) Знайдіть у прикладах активні та пасивні дієприкметники, визначте як змінюється рід дієприкметників:

багати √दृश् — दृष्टं नगरम् побачене місто, n;

їсти √खाद् set — खादितं फलम् з'їдений плід, n;

писати √लिख् set — लिखितं पत्रम् написаний лист, n;

залишати √त्यज् — त्यक्तं गृहम् облішений будинок, n;

бути задоволеним √निरम् — निरतो नरः задоволена людина, m;

контролювати √नियम् — अहं नियता я стримана, f;

чути √श्रु — श्रुता श्रुति: погута новина, f;

Аналог суфікса українською: *-ит-* закритий, *-(а)ен-/* — сказане, зроблений а також зворотом *той, що + -ан* — той, якого було намальовано (для неперехідних дієслів).

§ 15 Суфікс *त* утворює прикметник, пасивний дієприкметник минулого часу середнього роду. Пасивний дієприкметник утворюється від **перехідного** дієслівного кореня (सकर्मक, sak), а від **неперехідного** кореня (अकर्मक, ak) і коренів руху утворюються активні дієприкметники. Неперехідні дієслова не вимагають об'єкта дії, перехідні дієслова потребують об'єкта: *я п'ю воду* (sak), *я дихаю* (ak).

§ 16 Вплив на корінь — (क्) **ктер**, зникають назальні; напівголосні переходять у голосні в деяких коренях: *वच्* → *उच्*, *यज्* → *इष्*, *वद्* → *उद्*, *ग्रह्* → *गृह्*, *वस्* → *उष्*, *अव्* → *ऊ*, *वह्* → *उह्*, *स्वप्* → *सुप्*, *प्रच्छ्* → *पृच्छ्*, *शास्* → *शिश्*, це явище називають **сампрасарана**.

(इ): між суфіксом і коренем з'являється *इ* для коренів з позначенням **set**, і не з'являється для коренів **anit**. Зміщує приголосні рядка *चु* кореня в рядок *कु*.

घ) Зробіть словотвір суфіксом *त* та перекладіть слова

1	перемогати		√ जि + त=	переможений
2	брати		√ ह + त=	забраний
3	вбивати		√ हन् + त=	вбитий
4	гніватися	ak	√ क्रुध् + त=	розгніваний
5	йти	ak	√ गम् + त=	той, що пішов
6	родити		√ कृ + त=	зроблене
7	бажити		√ दृश् + त=	побажене
8	мовити		√ वच् + त=	сказане
9	отримувати		√ लम् + त=	набуте, отримане
10	могти	ak	√ शक् + त=	здатний
11	зв'язувати		√ बन्ध् + त=	пов'язаний (обмеження)
12	з'єднувати		√ युज् + त=	з'єднана
13	набувати		√ आप् + त=	набутий
14	захищати		√ गुप् + त=	захищене
15	мовити	set/ sampr	√ वद् + त=	сказане

ङ) Утворіть слова суфіксами *ति*, *क्विप्*, *त* від коренів на сторінках 29-34.

§ 17 Винятки

Суфікс त змінюється на न с коренями:

залишати हा - हीन, виснажуватися ग्लै - ग्लान, погасити निर्वा - निर्वाण, відрізати छिद् - छिन्न, їсти अद् - अन्न, перетинати तृ - तीर्ण, старіти जृ - जीर्ण.

Суфікс त змінюється на व с √ पच् готувати - पक्व готовий, спілий.

Останні дифтонги кореня переходять у आ: співати गै - गीत, медитувати ध्यै - ध्यात.

Подовжується голосний у коренях: бути спокійним शम् (शान्त), крокувати क्रम् (क्रान्त), народжуватися जन् (जात), кохати सन् (सात), копати खन् (खात).

В коренях з кінцевою आ, आ змінюється на इ: міряти √मा + त = मितः вимірний, стояти √स्था + त = स्थितः перебувавший.

Корінь √धा, тримати змінює свою форму на हि: √धा + त = हित встановлене.

Корінь √ जन्, народжуватися змінює форму на जा: √जन् + त = जातः той, що народився.

ख) Розберіть слова на морфеми

	значення	слово	корінь та значення	тип трансформації	суфікс
21	задоволений	मुदित			
22	перелякане	भीत			
23	померлий	मृत			
24	з'їдене	भुक्त			
25	пов'язаний	बद्ध			
26	можливість	शक्ति			
27	погляд	दृष्टि			
28	свідомість	चित्त			
29	звільнений	मुक्त			
30	розкиданий	क्षिप्त			

IV Закінчення іменників та дієприкметників

§ 18 Корінь та суфікс утворюють основу слова. Щоб далі з основи утворити ціле слово, потрібно до основи додати закінчення відмінка. Прикметники та дієприкметники, узгоджуються з іменниками в роді, числі і відмінку.

Скорочена таблиця відмінювання.

	хто, що, яке?			цей, ця, це він, вона, воно			закінчення іменників та прикметників у називному відмінку (для основ на -अ)		
	ог.	дв.	мн.	ог.	дв.	мн.	ог.	дв.	мн.
m	कः	कौ	के	सः	तौ	ते	नरः (ः)	नरौ (औ)	नराः (आः)
f	का	के	काः	सा	ते	ताः	लता (आ)	लते (ए)	लताः (आः)
n	किम्	के	कानि	तत्	ते	तानि	पद्मम् (म्)	पद्मे (ए)	पद्मानि (आनि)

§ 19 Закінчення в цій таблиці підходять лише до основ, що мають кінцевий अ.

क) Утворіть слова та перекладіть на санскрит.

- Зроблена $\sqrt{\text{कृ}}$ дія $\sqrt{\text{कृ}}$. [суфікс अन] कृतं करणम् | [суфікс अ (ण)] कृतः कारः |
- Вони переможені $\sqrt{\text{जि}}$.
- Що побачене $\sqrt{\text{दृश्}}$?
- Птах $\sqrt{\text{पत्}} + \text{अ}$, що летів $\sqrt{\text{पत्}}_{\text{set}} + \text{त}$.
- Слово $\sqrt{\text{शब्द}}$, що сказано $\sqrt{\text{वच्}}$.
- Розкидана $\sqrt{\text{क्षिप्}}$ їжа भुज् + अन.
- Написана $\sqrt{\text{लिख}}_{\text{set}}$ промова $\sqrt{\text{वच्}} + \text{अन}$.
- Вбитий $\sqrt{\text{हन्}}$ вбивця $\sqrt{\text{मृ}} + \text{अक}$.
- Обдумане $\sqrt{\text{मन्}}$ слово $\sqrt{\text{शब्द}}$.
- Працівник $\sqrt{\text{कृ}} + \text{अक}$, що пішов $\sqrt{\text{गम्}}$.

§ 20 Активний дієприкметник минулого часу утворюється суфіксом तवत् та успадковує особливості суфікса त.

ख) Утворіть слова суфіксом (क्) तवत् n., чоловічого (तवान्) та жіночого (तवती) роду:

िेत्तु $\sqrt{\text{भुज्}} + \text{तवत्} = \text{भुक्तवत् } n., \text{ भुक्तवान् } \text{той, що їв}, \text{ भुक्तवती } \text{та, що їла.}$

$\sqrt{\text{वच्}} + \text{तवत्} =$

$\sqrt{\text{जि}} + \text{तवत्} =$

$\sqrt{\text{कृ}} + \text{तवत्} =$

$\sqrt{\text{दृश्}} + \text{तवत्} =$

$\sqrt{\text{पठ्}} \text{set} + \text{तवत्} =$

ग) За допомогою суфіксів त та तवत् (порядок слів позначений цифрами)

1) *той, хто прочитав* $\sqrt{\text{पठ्}} \text{set}$ *книгу* $\text{पुस्तकम् } n$

2) *прочитана* книга

3) *той, що з'їв* $\sqrt{\text{भुज्}}$ *їжу* $\text{अन्नम् } n$

4) *з'їдена* їжа

5) *лист* $\text{पत्रम् } n,$ *що впаав* $\sqrt{\text{पत्}} \text{set ak}$

6) *той, що промовив* $\sqrt{\text{वच्}}$ *промову* $\text{वचनम् } n$

7) *промовлена* промова

8) *той, хто дивився* $\sqrt{\text{दृश्}}$ *на фрукт* $\text{फलम् } n$

9) *побачений фрукт*

V Пасивні потенційні дієприкметники майбутнього часу, अनीय, तव्य, य (ण्/क्)

§ 21 Декілька суфіксів утворюють потенційний дієприкметник майбутнього часу (пасивний від перехідних коренів та безособовий від не перехідних коренів) अनीय, तव्य, य та рідка форма एलिम. Усі три суфікси утворюють також слова у значенні *необхідності, можливості* (аналог в англійській — *able*). Суфікс अनीय робить **гуну** голосного кореня. Не переводить चु в कु. Суфікс तव्य робить **гуну** голосного в корені та приєднує इ після коренів set, переводить चु в कु.

क) Утворіть слова суфіксами अनीय та तव्य

1	√ युज्	+अनीय =
2	√ भुज्	+अनीय =
3 ak	√ गम्	+अनीय =
4 ak	√ भू	+अनीय =
5	√ लिख्	+अनीय =
6 set	√ पत्	+ तव्य =
7	√ गम्	+ तव्य =
8 set	√ पठ्	+ तव्य =
9	√ श्रु	+ तव्य =
10 diluti	√ भज्	+ तव्य =

§ 22 У санскриті три суфікси य (यत्, प्यत् и क्यप्), які утворюють потенційний дієприкметник. Один робить **вріддгі**, іншій **гуну** й третій — **катор** голосного звука кореня. Перехід चु в कु буде траплятися не завжди. Ми робимо спрощення і говоримо про них як про один суфікс.

§ 23 Вплив на корінь:

- останій अण кореня змінюється на ए, давати √दा - देय ते, що слід подарувати.
- останій इ/ई кореня гунується, вести √नी - नेय ते, що слід привести.
- останій उ/ऊ кореня отримує від अच् перед суфіксом, √भू - भव्य можливо.
- після короткого голосного з'являється त् «для підтримки», √कृ - कृत्य.

§ 24 Особливі випадки: копати √खन् - खेय, вбивати √हन् - घात्य, керувати √शास् - शिष्य учень. говорити √वच् + य = वाक्य пропозиція й वाच्य те, що слід сказати.

ख) Перекладіть речення, що містять потенційні дієприкметники

Словник до вправи:

अनभ्यसे	за відсутності вправ	न	не	वच्	✓	казати	
अभ्यस	m вправа	त्यज्	✓	залишати	वचन	n речення	
अजीर्णे	n при нетравленні шлунка	पत्	✓seṭ	падати	विष	n отрута	
अस्ति	v є	पठ्	✓seṭ	читати	विद्या	f знання	
एव	ind. саме, воістину	परम्	a	найвищий	वृक्ष	m дерево	
एवम्	ind. так, таким чином	पुस्तक	n	книга	सत्य	n правда	
कृ	✓	बल	n	сила	शब्द	m слово, звук	
च	i (та)	भुज्	✓	їсти	श्रु	✓	слухати

1 किमिदं करणीयमस्ति ?

2 इदं पुस्तकं पठनीयमस्ति ।

3 इदं कर्तव्यमस्ति ।

4 वचनानि श्रोतव्यानि ।

5 सत्यं वचनीयं श्रवणीयं च॥

6 Слово, яке має бути почутим.

7 Дерево, що може впасти.

8 Книга, яку слід прочитати.

9 Речення, які слід сказати.

10 अभ्यसो नैव त्यक्तव्यो ऽभ्यसो एवं परं बलम् ।

अनभ्यासे विद्या विषमजीर्णे भोजनं विषम् ॥ — субхашіта (гарно вимовлений вислів) — це одне чи декілька речень у віршованій формі. अन्वय (у формі прози) —
अभ्यसः न त्यक्तव्यः एव. एवं अभ्यसः परं बलम्. अनभ्यासे विद्याः विषं, अजीर्णे भोजनं विषम् ॥

ग) Запишіть слова в деванагарі та розберіть на морфемі

	значення	слово	корінь та значення	суфікс	
31	свобода, визволення	мокша	मोक्ष	मूक्ष् मुक्ष् मोक्ष् звільняти	अ
32	майстерне, ілюзорне	мая (māyā)			
33	пам'ять	смерті			
34	той, що практикує йогу	йогін			
35	розумність	буддхі			
36	знання	відья (vidyā)			
37	страждання	клеша			
38	дурість, помилка	моха			
39	утримання	дхарана			
40	розчинення	лая			
41	курс, напрямок руху	врітті			
42	нога	пада (pāda)			
43	подарунок	дая (dāya)			
44	терпіння	кшама			
45	знання	джняна			

VI Суфікси, що утворюють невідмінювані частини мови तुम्

क) Проаналізувавши приклади, назвіть частину мови та дію суфікса на корінь:

१ ब्रह्मचारी नृत्तं द्रष्टुं गीतं श्रोतुं समाजे गन्तुम् नाहति ॥

Учень брахмана не повинен дивитися на танець, слухати пісню та ходити до місця зборів.

२ वक्तुम् नैव शक्यते ॥

३ दुहितरः पितृभ्यां नन्तुम् आगताः ॥

Воістину неможливо описати.

Доньки прийшли вклонитися батькам.

४ त्वं नदीं तरितुं नावम् आनाययितुम् अर्हसि ।

Щоб перетнути річку, ти повинен привести човен.

§ 25 Утворює: _____, незмінне.

В українській мові його утворюють суфікси -тися, (-ти).

Вплив на корінь: _____.

Наголос на उ суфіксу. З коренями 10 гани суфікс отримує інфікс अय् (अयितुम्).

ख) Утворіть слова суфіксом तुम्

1 √ नी + तुम् =

2 √ गम् + तुम् =

3 set √ भू + तुम् =

4 √ दृश् + तुम् = द्रष्टुम् (перед лігатурами гуна ऋ — र замість अर्)

5 збирати set √ चित् + तुम् =

6 надати set √ पत् set + तुम् =

7 залишати √ त्यज् + तुम् =

8 знати √ विद् + तुम् =

9 перетинати set √ वृ + तुम् =

10 рахувати 10 set √ गण् + तुम् =

11 розповідати 10 set √ कथ् + तुम् =

§ 26 Існує ще два різновиди суфікса तुम् — तुकाम तुमानस्. Обидва утворюють слова у значенні «той, що бажає робити значення кореня».

(क्) त्वा, для коренів з префіксом — य (ल्यप्)

१ सम्यक् कृत्वा पादतले उभे ।

... добре розташували обидві стопи,

२ स्वेष्ट-देवतां नत्वा पूर्वोक्तासने स्थित्वा ।

своєму улюбленому божеству вклонившись, у раніше названій асані розташувались,

३ पुनः पिङ्गलया आपूर्य कुम्भित्वा रेचयेत् इडया ॥

знову Пінгалою вдихнувши, затримавши [подих], слід видихати Ідою.

४ एवम् उक्त्वा ॥

Так сказавши,

क) Проаналізувавши приклади, назвіть частину мови та дію суфікса на корінь.

§ 27 Суфікс (क्) त्वा утворює _____, у європейській лінгвістиці його називають **converb, gerundium** або **indeclinable participle**, у санскриті — **ав'я** (незмінне). З коренями десятої гани суфікс отримує інфікс अय та виглядає як अयित्वा. Вплив на корінь: _____. Наголос - на голосному суфікса.

§ 28 Суфікс (क्) त्वा змінюється на य для коренів із префіксами. Цей суфікс य робить частіше гуну, але не з усіма коренями: प्रकृत्य зробивши, विभाव्य з'явившись, विनीय зруйнувавши, विश्रुत्य виразно почувши.

ख) Зробіть слова суфіксом त्वा

1	бажати	√ इष् + त्वा =
2	приносити жертву	√ यज् + त्वा =
3	говорити	√ वच् + त्वा =
4		√ गम् + त्वा =
5	приходити	√ आगम् + य =
6		√ कृ + त्वा =
7		√ दृश् + त्वा =
8	чути	√ श्रु + त्वा =
9	надати	set √ पत् + त्वा =
10	віддавати	√ आदा + य =
11	опановувати	√ लभ् + त्वा =
12	облишати	√ त्यज् + त्वा =
13		√ नी + त्वा =

ग) Утворіть підкреслені слова та зробіть переклад речень на санскрит (у дужках дано санскритський порядок слів).

अधुना	ind.	зараз	च	ind.	i	पाठम्	m	урок
अहामि	v, l	особа повинен, можу	तत्र	ind.	там	भुज्	√	їсти
अहम्	pron	я	तु	ind.	але	मम	pron	моє (мій, моя)
इच्छति	v	хоче	दृश्	√	дивитися	मया	pron	зі мною
इच्छामि	v	хочу	न	ind.	не	मर्जरी	f	кішка
क्रीड्	√ seṭ	грати	नृतम्	n	на танці	मूषिकम्	m	мишку
गम्	√	йти	पठ्	√ seṭ	читати, вчити	स्वप्	√	спати
गच्छति	v	йде	पुस्तकम्	n	книгу	सा	pron	вона
गृहम्	n	будинок/ додому						

1. Я не повинен зараз спати. (зараз я спати не повинен)
2. Вивчивши урок, я бажаю піти додому. (урок вивчивши, додому піти хочу)
3. Там я бажаю почитати книгу. (там книгу читати хочу)
4. Прочитавши книгу, я піду дивитися на танці. (Книгу прочитавши на танці дивитися іду)
5. Моя кішка бажає пограти зі мною. (моя кішка зі мною грати хоче)
6. Також вона бажає зїсти мишку. (Вона мишку зїсти хоче і)
7. Але вона має вчити урок. (Вона але урок вчити повинна)

VII Вторинні суфікси

вторинні суффікси, що утворюють «ав'яї» прислівник
суфікси, що приєднуються до займенників

зай- менник	значення	तः (तस्) від	त्र व/य	था сорт, тип	दा рас	हिं _у рас	शस् _{по (раз)}
सर्व	все	सर्वतः звідусіль	सर्वत्र	सर्वथा	सर्वदा завжди	×	सर्वशस् повністю
अन्य	інший	अन्यतः	अन्यत्र	अन्यथा інакше	अन्यदा	×	×
इतर	інший	इतरतः	इतरत्र	इतरथा	×	×	×
पूर्व	до, попередній	पूर्वतः	पूर्वत्र у попередньому місці	×	×	×	×
य (द्)	який	यतः звідки? тому?	यत्र в якому	यथा як? якого сорту?	यदा	यहिं	×
त (द्)	той	ततः	तत्र	तथा	तदा	तहिं	×
एत (द्)	цей	×	×	×	×	एतहिं _{зараз}	×
इ (दम्)	це	इतः	अत्र	इत्थम् такого типу	इदानीम् зараз	×	×
क	що, хто	कुतः	कुत्र	कथम् _{як?}	कदा	कहिं	×
एक	один	एकतः	एकत्र	×	एकदा	×	एकशस् по одному

суфікси शस्, त्र й तस् також приєднуються до слів, не лише до займенників, при цьому त्र – первинний суфікс.

вторинні суфікси, які приєднують до слів

суфікс	частина мови, значення	аналог	приклади	примітки
अ (ण)	іменник належності	-він -вна	शिव+अ(ण)=शैव Шивін	
त्व	абстрактний іменник середнього роду	-ство чаклунство	देवत्वम् божественність	
ता	абстрактний іменник жіночого роду	-ість мужність	देवता божественність	
ईय	прикметник власності		नवीय молодий	використовується замість генетива для посилення емоційності вислову
तम	прикметник найвищого ступеня порівняння		उत्तम крацій, मधुरतम найсолодший	з займенниками значення «один із багатьох»
इष्ठ	(потребує 6 або 7 відмінка)	-est най-	नविष्ठ найновіший	первинний, робить гуну
तर	прикметник порівняльного ступеня (потребує 5 відмінка)	-er	नवतरः молодший, मधुरतरः солодший, शीघ्रतरः швидкий	
ईयस्			तनीयस् тонше	первинний
इक (ण)	іменник належності		नौ _{говен} + इक = नाविक _{говняр}	
य (क्)	іменник належності		कण्ठ + य = कण्ठय _{горловий}	
वत् /मत्	ав'яя	погібний	तद्वत् подібно до того	
वत् /मत्	прикметник вологіння		गजवत् той, що має слона	
मय	іменник складу	що складається з	मधुमय із меду	
य (ण)	абстрактний іменник середнього роду	-ness -ly	वैराग्य незабарвленість	
ई	ав'яя	добре-зроблений	शुक्लीकृता біло-зроблений	сполучна частка з коренем भू, कृ, अस्

	префікс	значення	приклад	прийменник
префікси, які утворюють іменники та прикметники				
1	अ / अन्	префікси заперечення, अ – перед приголосним, अन् - перед голосним	अक्रोध <i>не гнівний</i> , अनुदक <i>безводний</i>	
2	अधि	над	अधिकार <i>уряд</i>	
3	अति	понад (інтенсивно), дуже	अतिकृत <i>занадто багато зроблено</i>	
4-5	दुस् दुर् कु	погано	कुमति <i>слабкий інтелект</i> , दुःख <i>нещастя, депресія</i>	
6	सु	красиво, добре	स्वस्ति <i>f. щастя</i> , सुख <i>щастя</i>	
префікси, які утворюють іменники та деякі дієслова				
7	अप	a) від, геть, за (з дієсловами) b) заперечення з іменниками	अपकर <i>шкода</i>	
8	उप	біля, гарне	उपकर <i>допомога</i> , उपहार <i>подарунок</i>	+
9	परा	вище, понад, далеко	परावच् <i>суперечити</i>	
10	परि	навкруги, по колу	परिभव <i>неповага</i> , परिवाद <i>сварка, скандал</i>	
11	प्रति	a) назад, перед, назустріч, b) кожен (слово стає незмінним)	प्रतिदिनम् <i>щодня</i> , प्रतिवाद <i>відповідь</i> , गङ्गं प्रति गच्छामि <i>йду додому</i>	+
12	प्र	багато, емоційне посилення	प्रणमति (विन्) <i>кланяється</i> , प्रवाद <i>чутки</i> , प्रभव <i>народження</i>	
префікси, що утворюють іменники та дієслова				
13	आ	a) повний, завершений b) до, від c) рух до	आगत <i>той, хто пришов</i> , आगच्छति <i>приходить</i>	
14	अनु	після, наступний	अनुलोम <i>за шерстю</i> , अनुभव <i>досвід</i> , अनुवाद <i>переклад</i> , अनुस्वार <i>після голосного</i>	
15	अभि	до, навпаки, перед, назустріч	अभिभव <i>захист</i> , अभिनय <i>акторська гра</i>	
16	अव	a) розчленування, геть, назад з дієсловами b) вниз, всередину з іменниками	अवेक्षा <i>увага, розгляд</i> अवधान <i>увага</i> , अवतार <i>спуск</i>	
17	अपि	i (прийменник), поблизу	√अपिगम् <i>входити</i>	
18	उद्	вгору	उद्भव <i>ресурс</i> , उत्पत्ति <i>летить</i>	
19	नि	всередину, посилення, вниз	नियम <i>самоконтроль</i> , निरोध <i>стримування</i> , न्याय <i>метод, правило</i>	
20	निस् निर्	без, складно	निर्विकल्प <i>незмінність</i> , निर्जल <i>посуха</i>	
21	वि	a) від, b) поширювати, c) зруйнований, d) окремий	विप्रिय <i>неприємне</i> , विभव <i>здоров'я</i> , विवाद <i>суперечка</i>	
22	सम्	спільно, добре	संवाद <i>діалог, спілкування</i> , संभव <i>зустріч</i>	
	स्व	свій, (не приставка, займенник)	स्वाधिष्ठानम् <i>місце свого перебування</i>	

क) Зробіть деконструкцію слів

	значення	слово	в деванагарі	префікси	корінь	суфікс
46	природна форма, природа	пракріті	प्रकृति	प्र	कृ, робити	ति
47	ненасильство	ахімса (०)				
48	самоконтроль, концентрація	сам'яма (samyaama)				
49	вправа, повторення	абх'яса (abhyāsa)				
50	поділ, розрізнення	вівека				
51	пізнання, розуміння	віджняна (vijñāna)				
52	задоволення	ананда (ānanda)				
53	розкиданий	вікшипта				
54	зупинка, припинення	ніродха (nirodha)				
55	згасання, заспокоєння	нірвана (nirvana)				
56	стримування, самоконтроль	ніяма				
57	проконтрольоване дихання	пранаяама (prāṇa- āyāma)				
58						
59	повернення, втягування	пратьяахара (pratyāhāra)				
60	відображення, обмірковування	вічара (vicāra)				
61	припущення, аргумент	вітарка				

	значення	термін	в деванагарі	префікси	корінь	суфікс
62	не прихильність до будинку	анаріграха				
63	задоволення, задоволення	сантоша (samtoṣa)				
64	самоосвіта	свадх'яя (svādhyāya)				
65	розгляд	упекша (upekṣā)				
66	течія	сансара (saṁsāra)				
67	жаль	вікальпа				
68	співдихання	самана (samāna)				
69	дихання вгору	удана (udāna)				
70	префікс	упасарга				
71	перешкода	аваграха (avagrāha)				
72	зупинка, пауза	вірама (virāma)				
73	анусвара	анусвара				
74	непроявлене	ав'якта				
75	щастя	сукха	सुख	सु / -	खन् / सुख्	क्विप्/ अ
76	нещастя	дукха	दुःख	दुस् / -	खन् / दुःख्	क्विप्/अ
77	ідея, враження	самскара (samskāra)	सम्स्कार	सम् स्-	कृ <i>робити</i>	अ (ण्)
78	санскрит	самскріт (saṁskṛta)	संस्कृत	सम् स्-	कृ	त

§ 29 Деякі первинні суфікси можуть змінювати рід, нижче — таблиця утворення жіночого роду:

іменники та прикметники - закінченням ई		дієприкметники - закінченням आ	
अ	देव → देवी <i>цар → цариця</i>	(क्) त	कृतः → कृता <i>зроблений → зроблена</i>
अ (ण्)	(окрім अज → अजा, कोकिला, सुत → सुता, अश्व → अश्वा)		
अन	धरण → धरणी <i>земля</i>	(क्) तवत्	कृतवत् / कृतवती <i>те, що робило / та, що робила</i>
अक (змінюється на इका у жіночому роді)	पाचक → पाचिका <i>кухар → кухарка</i>	अनीय	करणीयम् → करणीया कर्तव्यम् → कर्तव्या कार्यम् → कार्या <i>те, що слід зробити → та, яку слід зробити</i>
(ण्) इन्	योगिन् → योगिनी <i>йог → йогиня</i>	तव्य	
तृ	दातृ → दात्री <i>той, хто дарує</i>	य	
(क्) ति	не змінює рід	अत्	पठत् → पठन्ती <i>той, хто читає → та, що читає</i>
(क्) विप्		मान	भाषमान → भाषमाना <i>той, хто говорить → та, хто говорить</i>
त्र			
वत्	भगवत् → भगवती <i>пан → пані</i>	वस् перфектний дієприкметник	विद्वस् → विदुषी <i>вчений → вчена</i>
मत्	श्रीमत् → श्रीमती <i>щасливий → щаслива</i>		

क) Утворіть слова всіма суфіксами та змініть рід на жіночий

суфікс	СЛОВО	жіночий рід
विश् <i>входити</i> + अ		
जन् <i>народжуватись</i> + अ (ण्)		
नी <i>керувати</i> + अन		
नी <i>керувати</i> + अक (इका)		
जि <i>перемагати</i> + (ण्) इन्		
नि + तृ		
युज् <i>з'єднувати</i> + (क्) त		
कृ + (क्) तवत्		
युज् <i>з'єднувати</i> + अनीय		
श्रु <i>чути</i> + तव्य		
दृश् <i>бачити</i> + य		

VIII Суфікси вищого та найвищого ступенів порівняння: तर, (ई) यस्, तम, (इ) इष्ठ

§ 30 Можуть утворювати прикметники порівняння від інших прикметників, дієприкметників, іменників від суфікса इन्.

- вторинні: तर, तम — додаємо до слова;
- первинні: (ई) यस्, (इ) इष्ठ — додаємо до кореня, роблять **гуну** голосного в корені.

Прикметники, до яких можна додати суфікси вищого та найвищого ступеня:

- पटु розумний, क्षिप्र швидкий, पृथु широкий, दीर्घ довгий, प्रिय приємний, शुचि чистий, धनिन् багатий, लघु легкий, धीमत् розумний, महत् великий, विद्वस् вчений, та ін.

Вищий ступень порівняння керує іменником та потребує іменника у відкладному відмінку, найвищий потребує іменника у локативі чи генетиві.

क) Утворіть прикметники порівняння

прикметники	вищого ступеню порівняння		найвищого ступеню порівняння	
	तर f तरा	(ई)यस् f (ई)यसी	तम f. तमा	(इ)ष्ठ f (इ)ष्ठा
साधु святий, добрий				
श्रीमत् щасливий				
धनिन् багатий				
पटु розумний				
बुद्धिमत् розумний				
तेजस्विन् енергійний				
अल्प маленький				
अणु маленький				
बहु багато				

§ 31 На підставі аналізу 190 текстів сайт <http://sanskritdictionary.com/frequency/> видає список продуктивних коренів санскриту за кількістю утворюваних дієслів. Не всі ці корені продуктивні з суфіксами іменників. Корені із префіксами підкреслено

1 वच् vac	говорити	29 मृ mṛ	вмирати
2 भू bhū	бути	30 चर् car	ходити
3 अस् as	бути	31 हा hā	залишати
4 गम् gam	йти	32 वद् vad	говорити
5 दृश् dṛś	бачити	33 पत् pat	падати, літати
6 दा dā	давати	34 पश् paś	пов'язувати
7 श्रु śru	чути	35 त्यज् tyaj	залишати
8 ब्रू brū	говорити	36 विधा vidhā	визначати, розділяти
9 स्था sthā	стояти, перебувати	37 पच् pac	готувати
10 जन् jan	народжуюватися	38 बन्ध bandh	пов'язувати
11 हन् han	вбивати	39 वृत् vṛt	бути
12 अह् ah	говорити	40 शुध् śudh	чистити
13 युज् yuj	з'єднувати, збирати воедино, контролювати	41 अर्ह् arh	могти, бути обов'язковим
14 प्राप् prāp	отримувати	42 सिध् sidh	удосконалювати
15 ज्ञा jñā	знати	43 भुज् bhuj	їсти, бути задоволеним
16 स्मृ smṛ	пам'ятати	44 प्रविश् praviś	входити, проникати
17 या yā	йти	45 दह् dah	палити
18 ग्रह् grah	брати, красти	46 निहन् nihan	вбивати
19 मन् man	думати	47 ह् hṛ	брати, нести
20 प्रवच् pravac	проголошувати	48 आदा ādā	приймати, брати
21 पा pā	пити	49 जीव् jīv	жити
22 आगम् āgam	приходити	50 मृद् mṛd	стискати, терти
23 लभ् labh	знаходити	51 प्रच्छ् pracch	запитувати
24 पूज् pūj	поклонятися, поважати	52 भिद् bhid	розділяти
25 मुच् muc	звільняти	53 भाव्य् bhāvay	актуалізувати
26 जि ji	перемагати	54 विज्ञा vijñā	знати
27 कथ kath	розповідати	55 छिद् chid	розділяти
28 क्षिप् kṣip	кидати	56 तप् tap	гріти, робити аскезу

§ 32 Деякі нерегулярні первинні суфікси

अन् іменники чоловічого та середнього роду: राजन् цар, उक्षन् бик, आसन् рот.

अल् прикметники: अंशल хтивий, сильний, जिह्वल жадібний.

उ іменники та прикметники m, f, n: अश्रु сльоза, जनु коліно, गुरु важкий.

तस् іменники m, n: रेतस् сім'я, श्रोतस् потік.

§ 33 Деякі вторинні суфікси

अम् прислівник: शिरम् довго, नक्तम् нічю.

आविन् прикметник володіння: मायाविन् чарівний, उभयाविन् звернений в обидві сторони.

च् прикметники напрямків: प्रत्यञ्च задній, західний, उदञ्च північний, верхній.

विन् прикметник володіння: नमस्विन् поважний, रक्षस्विन् шкідливий.

शा іменники від основ дезидеративів, f: जिगीशा бажання перемогти, भिक्षा випрошування.

शु іменники від основ дезидеративів, m: दिदृक्षु охочий багати, पिपीशु спраглий.

§ 34 Суфікси числівників

तम् порядковий числівник: शततम сотий.

तय्य кількісний прикметник: पञ्चतय्य: п'ятивидовий.

ति та शत् числівники, що утворюють десятки: अशीति 80, दशति десять, त्रिंशत् 30, पञ्चशत् 50.

§ 35 Суфікси займенників

ति перелічування: कति скільки, यति стільки.

§ 36 Суфікси прислівників

थम् прислівники засобу дії: कथम् яким чином, इत्थम् так.

दानिम् прислівники часу: इदानिम् зараз, तदानिम् тоді.

धा прислівники способу дії: अथा так, द्विधा двома способами.

अर् прислівники: पुनर् знову, अन्तर् всередині, प्रातर् рано вранці.

ह прислівники місця та часу: इह тут, कुह де?

корені/ суфікси	бути भू veṭ (seṭ ta anit), ak	робити कृ anit, sak	з'єднувати युज् anit
іменники			
अ /гуна, चु>कु/			योग зб'язок
अ (ण) /वृग्गि, चु>कु/			—
अन /гуна/			
तृ /гуна, i, चु>कु/	set		
त्र n. /гуна, चु>कु /	set		
(क) ति /कतेर, i, चु>कु/	anit		
(क) विप् /कतेर, त्/			
дієприкметники			
(क) त /कतेर, i, चु>कु/			
(क) तवत् /कतेर, i, चु>कु/	anit		
अनीय /гуна/			
तव्य /гуна i, चु>कु/			
य (ण / गुना/ कतेर) / चु>कु/	भव्य можливе set		(क) (ण)
незмінні			
(क) त्वा /कतेर, i, चु>कु/ य	anit		
तुम् /гуна, चु>कु, i/	set		
префікси + корінь+ суф.	प्र, सम्, अनु	अधि, अप, उप, वि+अ(ण)	वि, विनि
популярні лексеми	भूतानि 5 першоелементів, भूत жива істота	कर्मन् дія	योग, युक्त

सुफ़िक्सि	вести, нести नी IU aniṭ	перемогти जि 1P aniṭ	ꣳꣳꣳꣳ श्रु 1P aniṭ
<i>іменники</i>			
अ			
अ (ण्)	—		
अन			
(ण्) इन्			
त्र		—	
(क्) ति			
(क्) विप्			
<i>гієприкметники</i>			
(क्) त			
(क्) तवत्			
अनीय			
तव्य			
य			
<i>незмінні</i>			
(क्) त्वा / य			
तुम्			
<i>प्रेफ़िक्सि</i>	उप+त्र, परि, अभि, वि+अ	सम्, वि, उद् + अ	आ
<i>पोपुल्यरनि लेखेमी</i>	नीति <i>पोलितिका, मोराल्</i> नयन, नेत्र <i>ओको</i>	जित <i>पेरमोजेनीय</i> जय <i>पेरमोगा</i>	श्रवण, श्रोत्र <i>सुख, श्रुति</i> <i>पेरकाꣳꣳꣳꣳ (ꣳꣳꣳꣳ)</i>

सुफ़ि़सु	ढरुतु दृशु 6P anu	वुदुतु वलुशु 6P anu sak	वुकुडुवतु दलुशु 6U anu
<i>іменники</i>			
अ			
अन			—
अक (ण)			
(क) तु			
(क) वलुडु			—
<i>дієприкметники</i>			
(क) त			
(क) तवतु			
अनीडु			
तवुडु			
डु		क	
<i>незмінні</i>			
(क) तुवु / डु			
तुडु			
<i>префіксु, शुु продуктуवलुनु зу куруनेडु</i>	सु+ अन, डुर+ अ	डुर, समा, अभलुनु	उडु, डुर
<i>डुडुलरुनलु लेकुसेडु</i>	दृषु डुडुलुषुनेनु अगुडु दरुशनु डुवुनलुशुनुषुनु, नुकुडु	अडुनुनुवलुशु डुनुडुनेनुषुनु डुतुतुडु	देशु कुरुनुडु

सुफ़िखसल	कन्तुरुलुवतल यम् 1P अनल	दुमतल मन् अनल	नरुदुखुवतलसु खन्, set
<i>लमननलकल</i>			
अ		उतुवरुके लमननलक ख सुफ़.	
अ (ण)		असु = मनसु	
अन			
वु			—
त्र			
(क) तल			
<i>गुलनुरलकतनलकल</i>			
(क) त			खत नरुदुखुने
(क) तवतु			
अनीय			
तवु			
य	(ण)	(ण)	
<i>नेखुमलनल</i>			
(क) तुवल / य			खतुवल नरुदुखुनुसु
तुम्			
<i>नुरेफ़लखसल</i>	सम्, नल, उदु	उदु, सु (+ असु)	—
<i>डुडुलरुनल लेखसेमल</i>		मतल मुदुरलसुतु, मनसु मनुन	खतल नरुदुखुनेनुन

суфікси	гніватися क्रुध् 4P aniṭ, ak	розуміти, прокидатися बुध् 4A aniṭ	удосконалювати सिध् 4P aniṭ
<i>іменники</i>			
अ			
वृ	—		—
(क्) ति			
(क्) त			
(क्) तवत्			
अनीय			
तव्य			
य			
<i>незмінні</i>			
(क्) त्वा / य			
तुम्			
префікси	—	अव, नि, वि + корінь	—
популярні лексеми	क्रोध <i>гнів</i>	बुद्ध <i>Будда</i>	सिद्धि <i>здатність</i>

सुफ़िंसी	розділяти भिद् 1P aniṭ	काऒाति वद् 1P set	ढ्राति ह 1U aniṭ
<i>іменники</i>			
अ			
अ (ण्)	—		
अन			
(ण्) इन्			
(क्) ति			
(क्) विप्		—	—
<i>дієприкметники</i>			
(क्) त			
(क्) तवत्			
अनीय			
तव्य			
य			
<i>незмінні</i>			
(क्) त्वा / य			
तुम्			
<i>प्रीफ़िंसी</i>	परि, सम्, निर्	प्रति, प्र, अनु + <i>कोरिन्</i>	उप, प्र + अन
<i>पोपुल्यरि लेखेसी</i>	भिन्न <i>роз'єднаний</i>	वाद <i>диспут</i>	हर <i>Шिवा</i>

§ 37 Не всі корені в санскриті продуктивні з суфіксами іменників та дієприкметників. Деякі популярні корені продукують лише дієслова, іменники та прикметники від цих коренів зустрічаються надзвичайно рідко. Такі корені: ब्रू अह् *говорити*, आप् *отримувати*, या *ходити*, पत् *пити* та інші.

§ 38 Корені लभ्, रभ्, हन् та деякі інші мають "дефективний" вигляд при словотворенні. Нижче наведені їх приклади

суфікси	отримувати लभ् aniṭ	починати रभ् aniṭ	вбивати हन् aniṭ	да दावति aniṭ	अस् द्युति set
---------	------------------------	----------------------	---------------------	------------------	----------------

іменники

अ	लम्भ	आरम्भ <i>початок</i>	—	दाय	—
अण्	—	—	घात	—	आस <i>прах</i>
अन	लम्भन	आरम्भण	हनन/ घातन	दान	—
णिन्	लम्भिन्	आरम्भिन्	घातिन्	दातृ	असितृ
क्ति	लब्धि	आरब्धि	हति	दाति	स्वस्ति
क्विप्	—	—	हन्	दा	—
त्र	—	—	—	दात्र <i>частина</i>	अस्त्र <i>зброя</i>

дієприкметники

क्त	लब्ध	रब्ध	हत	दत्त	अस्तम् <i>дім</i>
क्तवत्			हतवत्	दत्तवत्	असितवत्
अनीय	लम्भनीय	आरम्भणीय	हननीय / घातनीय	दानीय	असानीय
तव्य	लभितव्य		हन्तव्य	दातव्य	असितव्य
य	लभ्य	आरभ्य	घात्य	देय	आस्य

незмінні

क्त्वा/य	लब्ध्वा		हत्वा	दात्वा	असित्वा
तुम्	लब्धुम्		हन्तुम्	दातुम्	असितुम्
популярні лексеми	लब्ध्वा		हत्वा	देय दान <i>дарування, одна з ниям</i>	स्वस्ति

§ 39 «Дхатупатха» — збірник коренів санскриту, створений одночасно з граматиною санскриту («Аштадх'я») близько 3-4 століття до нашої ери. У «Дхатупатсі» зібрано більше 2000 коренів, проте вживається близько 550.

§ 40 Корені в «Дхатупатсі» зібрані за групами згідно з подібністю граматичних властивостей і зазвичай вивчаються групами.

§ 41 Особливість «Дхатупатхі» в тому, що вона містить корені, записані разом з анубандхами (анубандха - звук та графема, що вказує на граматичну інформацію, не є частиною кореня). Наприклад, корінь कृ записаний як कृती, а корінь रुज् як रुजो. Значення цих анубандх:

{इ} — аугмент इ не з'являється перед суфіксами क्त क्तवतु.

कृती √कृत् — कृत्तम् відокремлене.

{ओ} — пасивний дієприкметник минулого часу त् має вигляд न.

रुजो √ रुज् ділити — रुज् розділений.

ओ लजी √ लज् соромитися — लज् засоромлений.

§ 42 Позначення коренів (в «Дхатупатсі» та в словниках)

- set / anit / vet (з «i», без «i», обидва варіанти). Це позначення необхідне для словотворення суфіксами, з початковим त् (цей параметр буде важливий також для дієвідміни в майбутньому часі та в аористі).
- sak / ak перехідні (транзитивні, सकर्मक) та неперехідні (інтранзитивні, अकर्मक) корені. Категорія важлива при словотворенні суфіксом त्.

Перехідні корені — це ті корені, яким для утворення дієслова потрібен об'єкт дії: "я їм їжу", їжа — об'єкт. Неперехідні корені утворюють дієслова, яким не потрібен об'єкт: "я дихаю". Більшість неперехідних дієслів у санскриті стають перехідними, долучаючи префікс.

- номер гани (від 1 до 10) — параметр потрібний для дієвідміни та словотворення суфіксами, які доєднують не до кореня, а до основи теперішнього часу. У кожній гані є своя формула утворення основи теперішнього часу.
- напрямок дії кореня "для себе" та "для іншого" — अत्मनेपदि та परस्मैपदि — важливо при виборі закінчення при дієвідміні, при формуванні активного дієприкметника теперішнього часу, а також для уточнення значення.

Граматичні терміни розділу

санскрит	українська	англійська
धातु	корінь	root
कृत्प्रत्याय	первинний суфікс	
नामन्, विशेष्य	іменник	noun
विशेषण, आख्यात	прикметник	adjective
उपसर्ग	префікс	verb
सर्वनामन्	займенник	
प्रतिपादिक	основа іменника	noun stem
अन्त	закінчення	

штучна	природна	українська
अच्	अ	суфікс іменника чоловічого роду
घञ्	अ (ण्)	
ल्युट्	अन	суфікс іменника дії
ण्वुल्	अक	
तृच्	तृ	суфікс іменника діяча
णिन्	इन्	
क्तिन्	ति	суфікс абстрактного іменника
ष्ट्रन्	त्र	суфікс іменника середнього роду
क्विप्	-	нульовий суфікс
निष्ठा, क्त	त	суфікс дієприкметника минулого часу
क्तवत्	तवत्	
यत्, ण्यत्, क्यप्, तव्यत् आनीयर्	य, तव्य, आनीय	суфікс пасивного дієприкметника майбутнього часу
क्त्वा / ल्यप्	त्वा, य	суфікс дієприслівника
तुमुन्	तुम्	суфікс інфінітива

Скорочення

चु	звуки च् छ् ज् झ् ञ्
कु	звуки क् ख् ग् घ् इ
✓	корінь
a	прикметник
f	іменник жіночого роду
ind.	незмінна частина мови
m	іменник чоловічого роду
n	іменник середнього роду

Зміст

уроку

	Словотвір в українській мові	1
	Словотвір у санскриті	2
	Первинні суфікси	3
I	Суфікси іменників: अ ङ अ (ण)	5
II	Суфікс अन	6
	Суфікси तृ, इन्, अक, त्र	7
III	Суфікси (क्) ति, (क्) विप्,	8
	суфікс дієприкметника (क्) त	9
IV	Закінчення іменників та дієприкметників,	12
	суфікс तवत्	13
V	Суфікси пасивного дієприкметника майбутнього часу अनीय, य, तव्य	14
VI	Суфікс інфінітива तुम्,	16
	суфікси дієприкметників (क्) त्वा та य	17
VII	Вторинні суфікси,	20
	префікси	21
	Утворення жіночого роду	24
VIII	Суфікси вищого й найвищого ступеня порівняння	25
	Довідкові матеріали	
	Популярні корені санскриту	26
	Нерегулярні суфікси	27
	Вправи на словотвір	29
	Дхатупатха	36